

Марчишина А. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КВІР-ТЕОРІЇ: ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ

Анотація. У статті розглянуто історію становлення терміну «квір» на позначення гендерної ідентичності, розкрито зміст поняття і простежено методологію його дослідження. Підсумовано, що гендерна квір-ідентичність – комплексний феномен, що має трансдисциплінарну природу, репрезентує дискурсивні практики постмодернізму, залежить від лінгвокультурологічної традиції вербалізації актуалізованої гендерної самототожності.

Ключові слова: гендер, ідентичність, квір, стать, сексуальність, лінгвокультура.

Постановка проблеми. Шляхи виникнення й вкорінення нового термінопоняття «гендерна ідентичність» (далі – П) прослідковуються в історії соціогуманітарного знання ХХ ст., передусім у філософії, соціології, психології, психоаналітиці й пізніше – у фізіології. Проте досвід наук біомедичного циклу засвідчує обмеження їхнього інструментарію у прагненні встановити зв'язок фізичного статусу людини із соціальними й духовними аспектами її існування, з її філо- й онтогенетичною історією. Сучасні людинознавчі студії висвітлюють не тільки адаптацію індивіда до глобальних трансформаційних процесів та рекультивативні новітніх ціннісних домінант, а й зміну гендерної культури, руйнування стереотипних механізмів гендерної соціалізації та формування гендерної ідентичності в умовах постмодерністського світогляду. Постмодерністське світобачення руйнує патріархальні настанови «нормативної» ідентичності, пропонуючи розуміння гендеру не як суспільної матеріалізації біологічної статі, а як стереотипізованої умовності, в якій кореляція стать/гендер зазнає змін залежно від трансформацій суспільної моралі, культурного розвитку, переорієнтації цінностей.

Мета статті – окреслити етапи становлення терміну «квір» у соціогуманітаристиці, особливості тлумачення гендерної ідентичності з позицій квір-теорії та її змістове наповнення в постмодерністській лінгвогендерології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «квір» (queer) почав використовуватися з середини ХІХ ст. на позначення жінкоподібних чоловіків чи гомосексуальних практик. Це вважалося відхиленням від моральних, медичних та соціальних норм і сигналізувало про образливу ідентифікацію та маргіналізувало особистість у суспільному середовищі – це була ознака «звинувачення, патологізації та образи» [4, с. 226]. Крім того, це поняття фіксувало викривлення гетеронормативних стереотипів, про що свідчить денотативне значення самої лексеми: “*strange, odd; slightly ill; homosexual*” (adj.); “(informal, offensive) *a homosexual man*” (noun) [12]. На цій початковій стадії «квір» поєднував ненормативні сексуальності з такими іншими категоріями ідентичності, як расова й класова приналежність, апелюючи до його позитивного визнання суспільними практиками. Перша публічна колективна реакція, спрямована на нейтралізацію стигматизованого сприйняття гомосексуаль-

ності, відбулася в 1969 р., коли група гомосексуалів вчинила бійку проти репресивних заходів поліції в барі Стоунвол у Нью-Йорку. Акція набула широкого резонансу й засвідчила не тільки поодинокі існування, як вважалося раніше, а організовану спільноту людей, хто не приховував своєї гомосексуальної ідентичності.

Теоретизація проблематики «квір» відбулась у 2-й пол. ХХ ст. Виникнення квір-теорії пов'язують із певними суспільно-політичними подіями, зокрема з поширенням епідемії СНІДу в 1980–1990-х рр., коли медичний дискурс презентував цей смертельний вірус і бив на сполох, а політики використовували ситуацію на власний розсуд, підтримуючи чи засуджуючи різноманітні загалом і сексуально орієнтовані зокрема субкультури. Так, Т. Сікора вважає, що «вірологічна образність» притаманна працям Ж. Дерріда, в яких ілюструється деконструкція усталених прийомів імунології, і цей процес екстраполюється на філософсько-соціологічні виміри. На думку дослідника, «термін «квір» з'явився як позначення нової ідентичності, сформованої на одностатевому сексуальному бажанні, на противагу гомосексуальності, статус якої в капіталістичному середовищі прирівнювався до статусу фальшивих грошей» [11, с. 192].

Виникнення й утвердження квір-теорії поставили під сумнів монолітність таких категорій, як гендер, стать і сексуальність, і висловили скепсис стосовно нормалізованих ідентичностей, охопивши нестійкі, переважно гомосексуальні, ідентичності і/чи соціально відхилені статеві практики [5, с. 12]. На відміну від терміна «гей», конотація якого імплікує політику асиміляції й толерування в соціумі, культурі тощо, «квір» швидше означає опір асиміляції, невизначеність і нестабільність будь-яких формацій ідентичності. Квір – це виклик будь-якої ознаки усталеної ідентичності, гомосексуальної чи гетеросексуальної. З часом квір-теорія вийшла з царини патологізації й глибоко проникла в наукові дослідження, культуру та мистецтво, історію, антропологію, психологію, політичні науки. У суспільному сприйнятті зростало розуміння «квір» як узагальненого поняття для індивідів із нетрадиційною сексуальною орієнтацією і поширювалось як на чоловіків, так і на жінок. У науковому дискурсі термін почав використовуватися з кінця 1980-х р., коли Т. де Лауретіс застосувала його у статті «Квір-теорія: лесбійська і гомосексуальна сексуальності: Вступ» [9]. Вона була однією з перших, хто дослідив і надав ґрунтовну оцінку поняттю «квір», вважаючи його зухвалою, такою, що порушує усталені принципи, *постмодерністською* артикуляцією *статевої ідентичності* [9].

Поступово відбувається позитивна ресигніфікація розуміння «квір». У 1990 р. на гей-параді в Нью-Йорку була розповсюджена листівка із заголовком “Queers Read This” («Квіри читають це»), що мало на меті спростувати поширену пейоративну конотацію терміну «квір». Сьогодні триває кристалізація

чоловічої та жіночої сексуальностей не як протилежностей, а як самоцінних сутностей. Відбувається «деколонізація статевої ідентичності» переважно шляхом створення провокативного «контр-дискурсу» [14]), який покликаний переглянути гегемонію гетеронормативних цінностей, зруйнувати гендерну дихотомію та пов'язані з нею суспільні умовності й дати поштовх формуванню нової статевої ідентичності. Внаслідок заперечення природного фемінного чи маскулінного референта поняття «квір» зазнає ресемантизації: замість архаїзованої пейоративної семантики постає мультиплікація значень, пов'язаних з уявленнями про стать і гендер: «квір-теорія проклала свій шлях і стала ареною боротьби за право на існування тих ненормативних ідентичностей, що руйнують бінарний простір гетеросексуальності й гомосексуальності, піддаючи сумніву функціональні межі таких категорій, як гендер, стать, сексуальність, раса чи клас» [9, с. 5]. Такий нетрадиційний вияв індивідуалізму, статево-гендерної нерегламентованості сигналізує про «іншість», відмінність окремої особистості від стереотипності, тому «квір» стає синонімом до «інший». Якщо на початку становлення цього терміна квір-ідентичності найчастіше визначалися за ознакою “*same-sex genital relations*” (одностатевими генітальними стосунками) [10, с. 2] і репрезентували стосунки, які існували давно, лише під іншими назвами: ‘homosexual’ (гомосексуальний), ‘Uranian’ (ураніан), ‘invert’ (інверт), ‘gay’ (гей), ‘lesbian’ (лесбійський), їхньою метою, на думку Л. Моран, було утвердження ідентичності, що є фундаментальною для відчуття себе, природною та вродженою (identity that is fundamental to the sense of self, natural and inborn) [10, с. 3], і яку не приймають ті, хто вважає, що такі ідентичності суперечать законам природи.

Виклад основного матеріалу. Поява терміну «квір», з одного боку, взагалі не всі ідентичності, що походять з одностатевих стосунків, а з іншого – прагне побороти гомофобні настрої в суспільстві, «декриміналізувати» їх, відвівши в ранг соціальної меншості, яка має рівні права з більшістю. В такий спосіб відбувається не тільки легітимізація гей- та лесбійських спільнот – зароджується нова філософія ідентичності: «відокремлення гендеру від статі продукує нові позиції ідентичності, що піддають сумніву самі поняття ‘gay’ і ‘lesbian’» [5, с. 14]. Семантика «квір» поширилася на такі різновиди ідентичностей, як бісексуали, транссексуали, трансгендери, агендери, бігендери тощо. Деякі дослідники [16] відносять «квір» до постійного процесу заперечення стійкості значень, ідентичностей чи статевих практик, а також як ефективний теоретичний інструмент у боротьбі проти гомофобії та сексуальної маргіналізації; «квір» вважається такою ефемерною цариною, де «немає фіксованих культурних чи ідеологічних конструктів ідентичності» [5, с. 16]. У квір-теорії впроваджується перформативна теорія Дж. Батлер, відповідно до якої гендер проявляється через «тілесні жести, рухи та різноманітні стилі» [4, с. 140] й імплікує перформативність П, заперечуючи природженість фемінного чи маскулінного референта. Постулат Ж. Лакана про «буття як насолоду тіла» (Jacques Lacan, Seminar XX) дозволяє вважати тіло «вмістилищем можливостей переосмислення» (body as the site of possibilities of resignification [15]). Звідси – гіпотеза про «невірно сприйняте тіло» (misrecognized body) [8], оскільки «ніщо в людині – навіть тіло – не є достатньо постійним» [2, с. 77]. Постає постмодерністського децентрованого суб'єкта репрезентує квір-ідентичність, яка не може віднайти опори, фіксації своєї П у власному тілі.

Постструктуралістський/постмодерністський світогляд ставить на один соціально-психологічний рівень «гендерно невизначених» (*ambiguously gendered* – [8]) поряд з гендерною/статевою дуальністю і дозволяє «вільно рухатись між гендерами» (*move freely between genders*) [7]. Послідовники квір-світогляду допускають міжгендерну ідентичність – *interbeing* [17], яку один із персонажів фільму Стівена Фрірза «Моя чудова пральня» (Stephen Frears “My Beautiful Laundrette”) називає “*in-betweeness*”, а Дж. Евгенідес виносить дефініцію такої ідентичності в назву свого роману “*Middlesex*”. Такі підходи мають під собою певне науково-теоретичне підґрунтя: випадки інтерсексуальності (*intersex*), коли стать не може бути потрактована однозначно (статеві хромосоми, репродуктивна система, а також поєднання цих рівнів організації статі, що не відповідають еталонному зразку біологічного чоловіка/жінки), за підрахунками американських дослідників можуть становити до двох відсотків новонароджених [3]. Термін *intersex* є сучасним евфемізмом для *hermaphrodite* – здавна відомим медицині явищем, що зазвичай розцінювалося як «помилка природи», а в теперішній інтерпретації – помилка культури, оскільки саме культура встановила правила, які не враховують природне розмаїття статей [1, с. 27]; це *зібридна ідентичність*, яка пропонує альтернативне, відмінне від стереотипного поєднання статі/гендеру, яка дотепер змушена була адаптуватися до опресивних соціальних норм. Сучасні дослідники квір-ідентичності (відмінної від приписаної культурою на основі структури статевих органів) вважають, що культурна конструйованість статі не заперечує біологічну стать, але по-різному інтерпретує біологію: розмежування за принципом дихотомії властиве природі не як чіткий поділ, а як континуум [1].

Отже, квір-ідентичність – це родове поняття, парасольковий термін, що вживається на позначення ідентичності не тільки сексуалізованої, а й сформованої на підставі таких категорій, як раса, етнічність, вік, гендер, стать, соціальний статус. Онтологія квір – фрагментарна й багатогранна, яка має на меті інституціоналізувати ідентичність, кваліфікувати її за психічними та соматичними параметрами та розмістити у сфері соціальної регуляції з позитивним визнанням. Зрушення світоглядних позицій у бік нормалізації гомосексуального статусу здійснюється через дискурсивні операції з концептом автентичності й утверджує індивідуальну (особистісну) ідентичність як реалізацію моральних цінностей особистої свободи, самості (самототожності) західного суспільства (moral guidelines of modern Western selfhood [18]). Лібералізація обмежувальних та почасти штучно пов'язаних диференціацій іноді має своїм наслідком посилення позицій андрогінії чи навіть асексуальності. На сьогодні не існує цілковитої термінологічної визначеності слова «квір», що в постмодерністській парадигмі дозволяє розширювати межі його тлумачення й застосування. Постмодерністська квір-ідентичність спростовує соціальні стереотипи й постійно перебуває у процесі змін. Як зазначила Л. Фіол-Матта, поняття «квір» є максимально «еластичним» і критично орієнтованим [6, с. XXIX]. Це дозволяє використовувати його в тих випадках, коли ідентичність суб'єкта не вписується в домінуючу модель ідентифікації – гендерної, статевої, расової, національної, тілесної. Саме постмодерністський дискурс синонімізує семантику термінів «квір» та «інший».

Поширення гендерних та квір-дискурсів у 2-й пол. XX ст. в поєднанні із положеннями постмодерністського світобачення зумовили появу нового терміну в англо-американській

лінгвістиці – ‘**poosexual**’ (postmodern+sexual) – «такий, що опирається будь-яким визначенням, заснованим на гендерній ідентичності чи сексуальній орієнтації (of or relating to a person who does not wish his or her sexuality to be put into a conventional category [19])». Термін ‘**PoMoSexual**’ (помосексуальний/помостатевий) був запроваджений К. Квін і Л. Шімел, укладачами антології нарисів “*PoMoSexuals: Challenging Assumptions About Gender and Sexuality*” [13], який онтологічно мав зображувати «еротичну реальність поза обмеженнями гендеру, сепаратизму та есенціалістського розуміння сексуальної орієнтації» («erotic reality beyond the boundaries of gender, separatism, and essentialist notions of sexual orientation» – напис на обкладинці). Цей термін заперечує схематичний розподіл гендерних ролей і гендерну полярність, а її розглядають як соціальний і культурний конструкт. ‘**PoMoSexual**’ ідентичність – це наслідок дискурсивних практик постмодернізму, що втілює деконструкцію традиційних моделей самовизначення й фіксує конструктивістську природу її.

Висновки. Квір-теорія втілює розуміння гендерної ідентичності як комплексного феномену, що належить до опцій особистісного вибору. Поширення постмодерністського світогляду в методологію дослідження ідентичності свідчить про лібералізацію усталених канонів самоусвідомлення, розмивання норм суспільної моралі й уведення табуованих у допостмодерний період ідентифікацій у сучасні соціальні дискурсивні практики. Перспективним убачаємо класифікацію квір-ідентичностей та дослідження їх трансдисциплінарної й лінгвокультурологічної природи.

Література:

1. Гендер для медій / за ред. М. Маєрчик. К., 2014. 220 с.
2. Фуко М. Ницше, генеалогія, історія. Філософія епохи постмодерна: сб. переводов и рефератов. Мн.: Красикопринт, 1996. С. 74–79.
3. Blackless M. How Sexually Dimorphic Are We? Review and Synthesis. *American Journal of Human Biology*. 2000. № 12. P. 151–166.
4. Butler J. *Bodies that matter, on the discursive limits of “sex”*. New York & London: Routledge, 1993. 288 p.
5. Escudero-Alias M. *Long Live the King: A Genealogy of Performative Genders*. Cambridge Scholars Publishing, 2009. 225 p.
6. Fiol-Matta L. *A Queer Mother for the Nation*. University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2002. 220 p.
7. Fisiak T. Hag Horror Heroines: Kitsch/Camp Goddesses, Tyrannical Females, Queer Icons. *Redefining Kitsch and Camp in Literature and Culture* / edit. J. Stepień. Cambridge: Cambridge Scholarly Publishing, 2014. P. 41–50.
8. Foster L. The Tomboy Guise – Misrecognition and Ambiguity – Cinematic Depictions of the Young Non Binary Body. 6th Annual BSSN Conference ‘Global Crisis : Local Identities and Sexuality’. URL: <http://www.cmis.bton.ac.uk/research/bssn/conf2012/Book%20of%20abstracts.pdf> (дата звернення: 15.05.2017).
9. Lauretis T. *Queer Theory: Lesbians and Gay Sexualities: An Introduction*. *Differences: A Journal of Feminist Cultural studies*. 3.2. Summer. 1991. P. 71–97.

10. Moran L. *The Homosexual(ity) of Law*. L., N.Y.: Routledge, 1996. 256 с.
11. Odmiany odmieńca. *A Queer Mixture. Mniejszościowe orientacje seksualne w perspektywie gender. Gender perspectives on minority sexual identities* / T. Basiuk et al. Katowice: Śląsk, 2002. 218 p.
12. *Oxford English Dictionary*. URL: <https://en.oxforddictionaries.com> (дата звернення: 10.02.2017).
13. Queen C., Schimel L. *PoMoSexuals: Challenging Assumptions About Gender and Sexuality*. Cleis Press, 1997. 199 p.
14. Sabiniarz N. *Intertextual Relations between Siegfried Sassoon’s and Wilfred Owen’s Poems and Pat Barker’s Novel “Regeneration”*. *Re-Imagining the First World War: New Perspectives in Anglophone Literature and Culture* / edit. A. Brabach-Kallas, N. Strehlau. Cambridge Scholars Publishing, 2015. P. 140–151.
15. Santos B.S. *Do pós-moderno ao pós-colonial: E para além de um e outro*. Conferência de abertura do VIII Congresso Luso-Afro-Brasileiro de Ciências Sociais. 2004. URL: http://www.ces.uc.pt/misc/Do_pos-moderno_ao_pos-colonial.pdf (дата звернення: 18.11.2016).
16. Sedgwick E.K. *Epistemology of the Closet*. – University of California Press, 1990. 258 p.
17. Stepień J. *Introduction. Redefining Kitsch and Camp in Literature and Culture* / edit. by J. Stepień. Cambridge Scholarly Publishing, 2014. P. 1–5.
18. Taylor Ch., Gutmann A. *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton, New Jersey: Princeton Press, 1994. 192 p.
19. *The Free Dictionary*. URL: <http://www.thefreedictionary.com> (дата звернення: 10.02.2017).

Марчишина А. А. Гендерная идентичность в квір-теории: история и методология понятия

Аннотация. В статье рассмотрена история становления термина «квір» для обозначения гендерной идентичности, раскрыто содержание понятия и прослежена методология его исследования. Гендерная квір-идентичность квалифицируется как комплексный феномен, имеющий трансдисциплинарную природу, представляющий дискурсивные практики постмодернизма, зависящий от лингвокультурологической традиции вербализации актуализированного гендерного самоощущения.

Ключевые слова: гендер, идентичность, квір, пол, сексуальность, лингвокультура.

Marchyshyna A. Gender Identity in Queer Theory: History and Methodology of the Concept

Summary. The paper considers history of the term “queer” as defining gender identity, contents of the concept as well as methodology of its research. Gender identity is concluded to be a complex phenomenon possessing transdisciplinary nature, representing discourse practices of postmodernism, depending lingual and cultural tradition to verbalize actualized gender self identification.

Key words: gender, identity, queer, sex, sexuality, linguoculture.